

LUND UNIVERSITY

Baronens trista lynne och grevinnans jemmerliga humeur.

Gustavsson, Karin

Published in:
Ur Krapperups historia

2007

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gustavsson, K. (2007). Baronens trista lynne och grevinnans jemmerliga humeur. I P. Ullgren (Red.), *Ur Krapperups historia: Människor och minnen* (s. 135-167). Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-ND

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Nils Christoffer Gyllenstierna
Målning av Ernfried Wahlqvist 1853, Krapperups porträttsamling.

Karin Gustavsson

Baronens trista lynne och grevinnans jemmerliga humeur

EFTER DRYGT 150 ÅRS FÖRVARING i Zoologiska museet i Lund skickades några uppstoppade fiskar i juni 2006 tillbaka till Krapperup, där de en gång preparerats och konserverats. Nu skulle de ingå i en sommarutställning om lärdomens Krapperup, som invigdes när ett vetenskapligt symposium pågick på borgen. Symposiets deltagare fick stifta bekantskap med dessa ganska udda historiska materiella lämningar och kunde begrunda tidens flykt och alltings förgänglighet – de flesta av fiskarna hade till exempel förlorat sina ögon. Under några decennier på 1800-talet samlade godsägaren Nils Christoffer Gyllenstierna (1789–1865) på fiskar, och han experimenterade med olika metoder att konservera och stopp upp dem. Han har uppmärksammats av flera skribenter i olika sammanhang, både för sina vetenskapliga gärningar och för sina många barn. I olika arkiv finns sparade brev och andra dokument som sentida författare kunnat nyttja för att teckna sin bild av honom. Han var gift två gånger, men både tidens tand och kanske en sorterande och kastande samtid har gjort att betydligt färre dokument finns kvar efter hans fruar. Hans andra hustru Hedda De la Gardie (1804–1835) var dotter till en far som, möjligen på grund av sin roll som landshövding, sparade mängder av brev. Landshövdingen Axel De la Gardie (1772–1838) hade i sin bror excellensen Jakob De la Gardie (1768–1842) en överman när det gällde att vara ordentlig med att arkivera sina brev. Eftersom dessa brevsamlingar har bevarats till eftervärlden finns det möjlighet att i någon mån komplettera de luckor som finns i Krapperups arkiv och lägga pussel med dokumenten och skapa bilder av personer och händelser i det förgångna. Tack vare de ordentliga bröderna De la Gardie vet vi att det vetenskapliga symposiet inte var det första sällskap som begapade ovanliga fiskar på Krapperup.

”EN MYCKET RAR FISK”

I juli 1830 besökte arvtagaren till Kulla Gunnarstorps gods, den unge greven Gustaf De la Gardie, sin granne baronen Nils Christoffer Gyllenstierna på Krapperup. Gyllenstierna hade någon månad tidigare gift sig med Gustafs kusin, Hedda De la Gardie, så nu var de båda adelsmännen inte bara grannar utan kunde även betrakta sig som släktingar. Gustaf De la Gardie stannade några dagar på Krapperup och skrev därifrån ett brev till sin far excellensen Jakob De la Gardie där han beskrev hur han satt tillsammans med Heddas bror Pontus i Gyllenstiernas kammare och att han fick göra ett avbrott i brevskrivningen. *Just nu kom alla damerna in för att se på en mycket rar fisk som fåtts i sjön i dag.*

Att en fiskares fångst bars in i herrskapsgemaken så att gästerna fick titta på ett sällsynt exemplar hängde inte bara ihop med att fisket var en väsentlig del i godsekonomin på både Krapperup och Kulla Gunnarstorp. Godsherren Gyllenstierna hade ett avsevärt intresse för fisk, som bland annat yttrade sig i en växande samling, både uppstoppade och inlagda i sprit. Sommaren 1830 gästades också Krapperup av vaktmästare Lindberg från Lunds universitet, som stoppade upp fiskar ”mästerligt” och hjälpte till att sätta ”fiskkabinettet” i ordning. Under studier i naturalhistoria i

Karp införlivad med Gyllenstiernas fiskkabinett. Zoologiska museet i Lund. Foto Lars Lundqvist.

Uppsala vid 1800-talets början hade Gyllenstierna blivit skicklig i botanik och zoologi. I synnerhet var det ichtyologi, läran om fiskar, som kom att bli en specialitet. När Gyllenstierna tog över Krapperup i samband med sitt första giftermål 1818 kom han till en plats där det var idealiskt att utöva både botanik och fiskstudier. Kullaberg med sin dramatiska topografi och en från övriga Skåne avvikande berggrund var en klassisk botanisk lokal, och vattnen runt Kullahalvön var kända för sin fiskfauna. Gyllenstierna nöjde sig emellertid inte med att samla vilda växter på Kullaberg. Han anlade också odlingar i Krapperups park och trädgård, och 1819 lyckades han med konststycket att få det nordliga åkerbäret att bära frukt i sin trädgård. Under Nils Christoffer Gyllenstiernas tid stod vetenskapen i centrum på Krapperup. Han utvecklade kontakter med professorer och andra lärda, kartlade Kullens flora, utökade biblioteket och byggde upp en samling med både uppstoppade och konserverade fiskar. Men även en skicklig amatör-forskare vill ha ett lyckligt familjeliv, och en hustru med ansvar för familjen, tjänstefolk, förråd och hushållning var central på en herrgård på 1800-talet.

”HAN FÖRTJENTE ATT FÅ EN SÅ GOD HUSTRU”

Nils Christoffer Gyllenstiernas första hustru Viveka Sture avled 28 år gammal våren 1828, och han blev ensam med sju barn som var mellan en månad och nio år gamla. Bara någon månad senare inträffade nästa katastrof när näst äldste sonen Sten dog i sviterna av scharlakansfeber. På hösten samma år reste baronen med sina tre äldsta barn och informator till det Gyllenstiernska släktgodset Frösåker i Västmanland, för att tillbringa vintern hos sin mor Antoinetta von Kochen. I hushållet fanns också baronens yngre syster Marie Louise och hennes man Gustaf Filip Toll (som var hennes syssling) och deras barn. På våren 1829 vände Gyllenstierna söderut igen, med ett månadslångt uppehåll i Östergötland på godsens Sturefors och Ekhult. På Sturefors bodde greven Nils Bielke, gift med Viveka Stures syster Ebba. Liksom sin sväger var Bielke road av naturvetenskap, och även han samlade växter och läste naturalhistoriska böcker. Ekhult några mil bort beboddes också av släktingar. Godsherren Nils Mauritz Rosenstierna var kusin med Gyllenstierna och dessutom sväger eftersom han var gift med Vivekas yngsta syster Louise Sture.

Arvtagaren till Kulla Gunnarstorp, den unge greven Gustaf De la Gardie.
Miniaturporträtt från 1823 av "pastellmålaren" Per Lindhberg.
Lunds universitetsbibliotek, foto UB Media.

Bland detta vimmel av gods och storgårdar, bebodda av ett intrikat nätverk av nära och avlägsna släktingar, sonderade Nils Christoffer Gyllenstierna efter ett nytt äktenskap. I Östergötland fanns en lämplig ung adelsdam, Hedda von Saltza, som med sin treåriga dotter bodde hos sin far på godset Mem i trakten av Söderköping. Den 24-åriga Hedda som var änka efter friherren Henrik Wilhelm Fock hade viss anknytning till nordvästra Skåne. Hennes yngre syster Marianne von Saltza var sedan 1828 gift med Gustaf De la Gardie på Kulla Gunnarstorp. I den korrespondens som finns tillgänglig efter Gyllenstierna finns få spår av frieriet i Östergötland, men fler ledtrådar finns i andra brevsamlingar. Gyllenstiernas mor skrev sommaren 1829 om den inställda förlovningen med *Friherinnan F.* Hon uppmanade sin son att hålla modet uppe: *Gör mig till viljes och låt ej Ditt trista lynne få taga öfverhanden. Du förstör därigenom din egen hälsa och Dina stackars barn, äfvensom affairer lida för mycket häraf.* Det fanns fog för hennes kommentar om affärer. Antoinetta von Kochen fick

se både sin son och sin svärson trassla till det för sig. Gustaf De la Gardie uppskattade sin närmaste adlige granne och återkommer ofta i sina brev till Gyllenstiernas alla goda egenskaper – han är bland annat ädel, gudfruktig och kunnig – och det är i hans brev till sin far som historien om Hedda von Saltza röjs.

Nils Gyllenstierna går nu bra ensam på Krapperup, han har varit så god varit hos mig några dagar. Ack hvad han är en kunnig, intresserad och ädel människa, det förargar mig just att Hedda skulle ge honom korgen, han förtjente att få en så god hustru.

Emellertid tog Gyllenstierna nya initiativ, och snart skulle han trots allt bli släkt med sin granne.

”HON ÄR EN I ALLA AFSEENDEN SÖT OCH GOD FLICKA”

Efter det misslyckade frieriet i Östergötland återkom Gyllenstierna till Krapperup sommaren 1829, och han kom att lyckas bättre i Skåne än i Östergötland i sina ambitioner att finna en ny hustru. I slutet av oktober förlovade han sig med Hedda De la Gardie från Maltesholm. Hon var dotter till en av Skånes mäktigaste män, landshövdingen i Kristianstad län greve Axel Gabriel De la Gardie, farbror till Gyllenstiernas granne Gustaf De la Gardie. Baronerna Gyllenstierna och greven De la Gardie var inga främlingar för varandra. Eftersom Gyllenstierna också var ägare till Bjersgård i Kristianstads län hade de båda haft med varandra att göra i olika angelägenheter.

Landshövdingens bror, excellensen Jakob De la Gardie på Löberöd, hjälpte till att förmedla kontakten mellan Gyllenstierna och sin brorsdotter. *Med säkerhet kan jag säga dig att Hedda ej har tycke för någon annan,* skrev Heddas far till sin bror och bad honom meddela Gyllenstierna detta, och fortsatte: *Mig skulle det vara mycket kärt att se min dotter förenad med en man för hvilken jag hyser en så verklig aktning, men att öfvertala mitt barn i en sådan sak det gör jag aldrig, utan vederbörande få sjelfva uppgöra den saken om de tro sig kunna göra hvarandra lycka.* Förlovningen ägde rum på Maltesholm i slutet av oktober. Den nu glade baronen skrev till sin sons informator om den särdeles *fägnessamma nyheten* om förlovningen som hade ecklaterats vid en

middag, och han beskrev sin fästmö. *Hon är en i alla afseenden söt och god flicka och jag är öfvertygad att hon blir en förträfflig maka och mor för mina moderlösa små.* Gyllenstierna hade fler brev att skriva från Maltesholm. Även fästmöns farbror excellensen fick brev, där Gyllenstierna betygade sin *innerliga och varma erkänsla för Dess mig sedermera visade välvilja, hvarförutan jag aldrig kunnat uppnå målet för mina lifligaste önsknigar.*

Den 25-åriga Hedda De la Gardie hade haft flera friare tidigare, men avböjt. *Ty ingen af dem tror jag kunnat göra mig lycklig,* skrev hon till sin pappa 1828. När förlovningen mellan henne och Gyllenstierna hade ingåtts skrev också hon och tackade sin farbror för de goda råd som hon fått från honom och sin mormor friherinnan Sophie Beck-Friis angående ett giftermål med Gyllenstierna. Hedda såg fram mot sitt nya liv på Krapperup, och hoppades att hon skulle kunna lindra Gyllenstiernas sorg och *blifva en värdig mor och maka.* Hennes mormor menade att *Gyllenstierna sjelf är fromheten och hedern personifierad.* Förlovningen hade föregåtts av underhandlingar mellan Gyllenstierna, hans blivande svärfar och dennes bror, samt Gyllenstiernas ekonomiske rådgivare kammarherren Johan von Seth på Osbyholm. För visserligen var Gyllenstierna både dekorerad med ordnar och medaljer, utnämnd till kammarherre, en respekterad amatörvetenskapsman och arvtagare till Krapperup, Bjersgård och Frösåker. Men handskas med pengar kunde han inte. Både i Krapperups arkiv och i Maltesholmsarkivet finns många dokument som talar om den saken.

”... DE MISSBRUK FLERE GJORDT AF HANS GODHET”

Lantbrukets reformering som gjorde andra godsherrar förmögna under 1800-talet var inte Nils Christoffer Gyllenstiernas starka sida. Hans ekonomiska förmåga var mycket bristande och han stod i skuld till många. I mitten av 1820-talet blev hans ekonomiska ställning prekär. Som lösning föreslog Antoinetta von Kochen 1825 sin son att arrendera ut Krapperup, och istället bosätta sig på Bjersgård (som han ärvt av sin farbror två år tidigare). Det var hon som var Krapperups egentliga ägare, men enligt en överenskommelse hade sonen full dispositionsrätt till egendomen. På Bjersgård menade hon att det skulle gå att föra en *klok och inskränckt hushållning* som skulle få en *gynnsamm effekt på både lynne och hälsa.* Ett annat alternativ som Antoinetta föreslog var flyttning till en stad. Då skulle det

krävas färre tjänstefolk, och man skulle slippa *obehöriga inqvarteringar*, och det skulle bli billigare att leva.

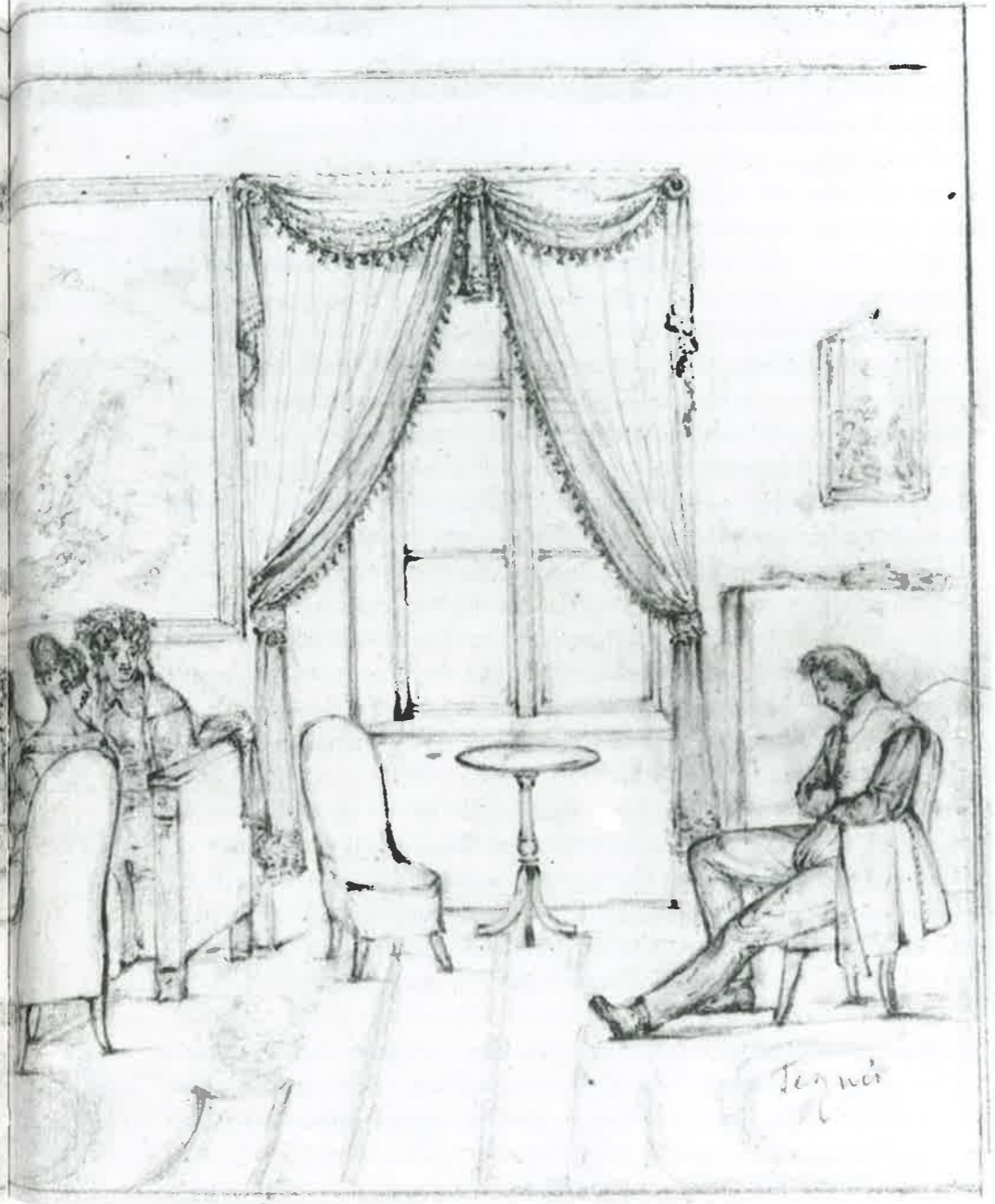
Antoinetta var bekymrad över hur de dåliga affärerna gjorde att sonen övermannades av sorg och bekymmer *varigenom Du icke allenast förstör hälsan uti tillika gör Dig håglös och liknöjd.* Gyllenstierna sjelf föreslog att han borde omyndigförklaras. Då skulle någon annan få ta ansvar för hans ekonomi, men modern avrådde från denna radikala lösning eftersom det svåra läget då skulle bli offentligt. I slutet av 1826 meddelade Nils Christoffer att han anammat sin mors sin idé att bosätta sig i en stad, ett besked som togs emot med tillfredsställelse av modern. Emellertid blev någon flyttning inte genomförd vid det tillfället, vilket möjligen berodde på en beslutsvända och tvehågsenhet hos Gyllenstierna, som ofta framträder i hans brev. Han tog hjälp av tre olika personer för att få ordning på alla skulder och oin-drivna fordringar, sin hustru Vivekas kusin baronen Sten Sture, baronen Nils Trolle som liksom Gyllenstierna satt i Höganäsbolagets styrelse, och kammarherren Johan von Seth.

I samband med förlovningen hösten 1829 gick von Seth åter igenom Gyllenstiernas räkenskaper och redovisade resultatet till landshövdingen De la Gardie, som var bekymrad över den blivande mågens ekonomi. von Seth hänvisade till den plan som han gjort tillsammans med Trolle och Sture några år tidigare och skrev att Gyllenstiernas affärer då *genom de missbruk flere gjordt af hans godhet då voro på en ganska vådlig fot.* Nu såg emellertid situationen ljusare ut och prognosen pekade mot att skulder och ränteutbetalningar skulle kunna minskas. Excellensen Jakob De la Gardie menade att Gyllenstierna var *en av de hederligaste och mest vältänkande menniskor jag känner* och att den brydsamma ekonomiska situation som han befann sig i inte var en följd av en *dåraktig och vidlyftig lefnads hog* utan berodde på att han utnyttjats av andra. En gemensam vän till alla herrarna, generalen Henrik George Melin, skrev samma sak, att Gyllenstierna *är en utmärkt hederlig människa, med det bästa hjerta i världen,* och det var inte han sjelf som var orsak till de dåliga affärerna. Melin beklagade dock att Gyllenstierna var så obenägen att *åtaga sig vården och hushållningen med sina egendomar.* En effektivare förvaltning skulle öka inkomsterna och vara ett sätt att få ordning på affärerna. Landshövdingen valde att tro att en förbättring av ekonomin var möjlig och tillstyrkte efter en del tvekan förlovningen. Tillvaron såg nu på många sätt ljus ut för den begåvade men oekonomiske godsherren på Krapperup.

Kulla Gunnarstorp den 2. Febr. 29.

Delar av familjen De la Gardie med gäster på Kulla Gunnarstorp 1829.

Tejning

En bild av adligt umgänge i en herrgårdssalong. Teckning av Johan Holmbergson. SPA.

”FARBROR AXELS EGET OLYCKSALIGA LYNNE”

Julhelgen 1829 tillbringade baronen hos sin fästmö och hennes stora familj på landshövdingeresidenset i Kristianstad. Med sig hade han sin äldste son Carl och dennes informator Bror Emil Hildebrand, som blev helt betagen i Heddas yngre syster Ebba. Han tyckte att hon var den vackraste kvinna han hade sett. Av Hedda och hennes far var Hildebrand dock mindre imponerad och han skrev så småningom i sin självbiografi: *Den stela förnämheten samt Landshövdingens och hans äldsta dotters ojemna lynne gjorde vistelsen i detta hem odräglig.* Här möter vi ett ofta återkommande omdöme om Hedda, som också ofta fälldes om fadern. Hedda hade ett ombytligt humör och var ofta dyster och melankolisk, och det finns många liknande kommentarer och beskrivningar av fadern. Gyllenstierna hade haft för avsikt att stanna i Kristianstad hela januari, men avbröt vistelsen i förtid för att återvända till Krapperup, och ska man tro Hildebrands självbiografi (skrivna många decenier senare) så berodde uppbrottet på att inte heller baronen trivdes särskilt bra i fästmöns föräldrahem. För att förströ sig under de långa helgerna hade Gyllenstierna tagit med sig lite naturhistorisk litteratur, dock endast faunaböcker eftersom botaniska skrifter inte var något man hade glädje av vintertid. Han passade på att utöka sina kunskaper om sötvattensfiskar genom att informera sig om fiskebeståndet i Helge å, och fick förevisat sig ett exemplar av släktet Cypriner, som han fann *vackert* och därför tog med sig hem till Krapperup.

Våren 1830 reste Hedda under några veckor till sin mormor som var bosatt på Silvåkra utanför Lund. Där fanns också systemen Ebba med sin fästman Hans Ramel och sällskapet fick också besök av Gyllenstierna. Heddas dystra sinnelag var nu ersatt av ett strålande humör. Hennes kusin Gustaf rapporterade till sin far och spekulerade över orsaken. Han trodde att det var fadern som var upphovet till Heddas dåliga humör.

Att Heddas ledsnad som vi hittills hört omtalas, äger ganska säkert inget annat ursprung än i Farbror Axels eget olycksaliga lynne, ty då jag såg Hedda i Christianstad såg hon ut som dödens skarpa pilar, samma anmärkning gjordes ej allenast af mig utan af Marianne, Hans och alla människor. Nu deremot då hon var skiljd från Farbror och var på Silvåkra med Gyllenstierna har hon varit lycklig och nöjd sedt alltid glad och ut smekat honom mycket (äfven han

henne) och Hans som sjelfv sedt detta och intygar det sade att Hedda icke wore samma menniska nu, som när han i Marti såg henne i Christianstad, blek mager, sorgsen, stillatigen och eländig, ty sådan var hon och knappt hvarken åt eller drack, nu deremot på Silvåkra har hon varit så glad att Hans sade att hon till och med stundtals war riktigt yr, som för 2 år sedan, den sommaren Hans var på Maltesholm och då alla varit så glada, och de hafva så roligt. Precis sådan war hon nu, och Gyllenstierna war riktigt kär så att hans ögon följde henne öfverallt och beständigt sökte hennes.

Bröllopet mellan änklungen Gyllenstierna och hemmadottern Hedda hölls på Maltesholm strax efter midsommar 1830. Gustaf De la Gardie beskrev det som *roligt och magnifikt* och han skrev vidare: *Jag har sällan sedt en brud träda i brudstolen med så lugnt väsende, och så glad mine.* Dagen efter vigseln hölls en stor middag med 112 inbjudna gäster. Under vistelsen på Maltesholm passade Gyllenstierna på att studera fiskfaunan i Wramsån. Han fick bland annat några exemplar av *Cyprinus sobia*, och han kunde konstatera att denna fisk som också hade påträffats i Rönne å trots allt inte var så sällsynt som det tidigare hade påståtts.

I samband med bröllopet skrevs ett äktenskapsförord mellan makarna (efter rekommendation av von Seth) så att Gyllenstierna inte hade någon del i sin hustrus ärvda förmögenhet eller egendomar som hon var delägare i. Men även om han inte kunde profitera på Heddas tillgångar var landshövdingens nätverk och kontakter och inflytande inom olika samhällsfärer av största vikt för Gyllenstierna, som behövde hjälp med både processer och affärer. Han inledde nu också ett lugnare liv. Gyllenstierna hade levt rastlös under de två år som gått sedan första hustrun Vivekas död. Våren 1830 beskrev han för sin vän, professorn i naturalhistoria Sven Nilsson, sin tillvaro som *embulatorisk*, med ständigt återkommande resor och vistelser hos släktingar och vänner, men han hoppades att giftermålet skulle leda till att *med Guds hjälp återvinna lugn och trefnad hemma.* Efter bröllopet på Maltesholm återvände makarna Gyllenstierna till Krapperup och en ny vardag började, och han skrev ånyo till Nilsson: *Nu Gud vare lof är mitt hem åter trefligt och jag kan med lättare hjerta än förut på länge återtaga mina förra sysselsättningar.* Och väl hemma på Krapperup igen bars alltså rara fiskar in i borgens salonger och kammare.

Gyllenstiernas ekonomiske rådgivare von Seth hade helst sett att några perifera hemman såldes för att få bättre balans i ekonomin. Men detta ville Gyllenstierna absolut inte, och därför hade von Seth förordat att Krapp-erup belånades med ytterligare 30 000 riksdaler. Denna sak måste ordnas i Stockholm och på Frösåker med Antoinetta von Kochens medverkan, och därför förberedde sig Gyllenstierna och Hedda för en resa norrut i början av 1831. Samtidigt blev det uppenbart att familjen skulle utökas. I februari skrev familjens nye informator Per Sporsén till sin företrädare Hildebrand: *Grefvinnan har öfver 8:ta dagar ej varit vid bordet, hon lär vara i situation.* Under föräldrarnas resa skickades de två äldsta döttrarna Sigrid och Christina tillsammans med sin guvernant till Silvåkra, där Heddas mormor tog hand om dem. Hon var glad åt Heddas äktenskap och tyckte sig se att dotterdottern var lycklig. Besväret med att ha de båda flickorna i huset var något hon gärna tog på sig, och hon unnade Hedda att få *se sig litet om i världen.* Hedda själv hade inte helt funnit sig i sin roll som härskarinna i ett stort hus, och både hon och andra kommenterade ofta hur ansvaret för hushållet var en pina. Efter en kortare visit på Maltesholm i början av året skrev hon till sin far och tackade: *Fastän mitt hushåll Gud ske lof nu mera rogar än plågar mig, smakar det ändå ibland godt att få hvila sig från alla bestyr och omsorger.* Det går dock inte att se något fördömande i omgivningens beskrivningar. Familj och släkt hade stor förståelse för att Hedda inte förmådde fokusera på hushållets plikter.

Vägen till Frösåker togs via Stockholm, där herrskapet bodde några veckor i februari och mars hos excellensen Jakob De la Gardie, som tjänstgjorde vid hovet och vistades i Stockholm halvårsvis i taget. Denne rapporterade återkommande till sin bror om Heddas goda humör, och om hur hon och Gyllenstierna roade sig med visiter, middagar, teater och soiréer. Från Stockholm reste de i mitten av mars till Uppsala. Också där och senare på Frösåker var dagar och kvällar upptagna med umgänge med olika adelsfamiljer. Under tiden i Stockholm, Västmanland och Uppland arrangerade Gyllenstierna inte bara med penningaffärer. Hans svåger Joakim Ulrik von Düben, som var gift med Viveka Stures syster Antoinette och bosatt på det lilla godset Marielund i Uppland, skulle bli medförmyn-dare för barnen, något som Hedda kommenterade. *Sedan hoppas jag Düben*

skall vilja vara god man för Gyllenstiernas barn, han är både klok och driftig, och kan mera stå på deras bästa än Gyllenstierna sjelf. Gyllenstierna skickade handlingar i ärendet till svärfadern, och bad honom att lämna in dem i Skånska hovrätten i Kristianstad. Han ursäktade att han besvärade sin svärfar med att [...] *jag vet att om Pappa tänkes ombesörja inlemmandet blir saken snart expedierad.* Det skulle komma att bli många fler tillfällen där landshövdingen fick hjälpa och assistera sin svärson.

På hemresan passerade paret flera av de herrgårdar i Östergötland där de hade fränder och vänner. I slutet av maj stannade de till vid Mem, det gods där Hedda von Saltza som ju baron Gyllenstierna velat gifta sig med två år tidigare bodde. Under besöket där fick han glädjen att få se en fisk som han förut aldrig hade sett. Åtteresan till Krapp-erup företogs via Bjersgård, dit Heddas bror Pontus och svåger Hans Ramel kommit till mötes. Pontus hade med sig en välkomstgåva till sin svåger – en ovanlig fisk. *Den rara fisken till Gyllenstierna kommer säkert att göra honom ett stort nöje,* skrev Pontus till sin far och efter välkommandet på Bjersgård kunde han rapportera att Gyllenstierna mycket riktigt blivit väldigt nöjd över presenten. Heddas graviditet var nu påtaglig och hennes humör fluktuerade. I juli skrev hon till sin far: *Mitt lynne är väl ej alltid så riktigt bra men jag tröstar mig med att det kan vara en följd af min ställning och att det med Guds hjälp sedan skall gå öfver.* Brodern Pontus gästade Krapp-erup på sommaren, och även han noterade att systemens *humeur* inte var så bra *men dock ej så galit som förledet är, och det var stundom ibland då hon fann sig aldeles lugn och till och med kunde skratta.* Kusinen Gustafs spekulation från året innan, om att Heddas instabila lynne blev bättre när hon var skild från sin far och hans påverkan, stämde alltså bara delvis.

När tiden började närma sig för nedkomsten fick Hedda ett erbjudande från fadern att komma till Maltesholm och föda barnet där, vilket hon tacksamt tog emot. I oktober föddes dottern Gustafva, som var landshövdingens första barnbarn. Allt gick väl och Gyllenstierna reste hem till Krapp-erup efter dopet. Därifrån skrev han till sin svärfar: *Gud var lof att Hedda fortfar att vara rask. Jag hoppas att barnsängen varit nyttig för hennes helsa.* Pontus glädde sig med familjen, och hoppades att Heddas *humeur* hädan efter skulle *blifva bättre.* Också excellensen Jakob De la Gardie fick glädjande rapporter om Heddas hälsotillstånd. *Hvad det fögnar mig höra det din goda Hedda nu mår så väl efter sin barnsäng och är så munter och glad,* skrev han till

sin bror, och flera andra i omgivningen uttryckte sig på liknande sätt, dels en glädje över att allt gått väl, och så förhoppningar om att födseln skulle göra att hon framöver skulle vara på bättre humör. Om Gyllenstierna velat gifta sig med Hedda för att få tillgång till en mäktig svärfaders inflytande över affärer och processer, så tycks hennes och hennes familjs skäl för att få äktenskapet till stånd bland annat ha varit en förhoppning att en barnsäng skulle ha en positiv inverkan på hennes oroliga själ.

Efter några veckor återkom Gyllenstierna till Maltesholm och hämtade hem sin fru och dotter. Hedda fortsatte att vara på gott humör, men hennes far var inte riktigt kry denna vinter vilket fick henne att oroas för hans själstillstånd och också ge honom några goda råd, där hon talar om egna erfarenheter av mjältsjuka. Far och dotter delade samma erfarenhet av själsligt mörker, som var värre än kroppsliga plågor.

Jag är ledsen af brefvet se att Pappa ej är rask, ledsamheter tillstöter alltid och då man har ett sensibelt lynne tåler man så litet. Söta Pappa ackta sig för all del och ej få sin vanliga mjältsjuka då man sjelf försökt det vet man först hvad det är svårt och att intet kroppsligt ondt dermed kan jemföras, och jag tror att det endast är i början som man kan motarbeta det. Det är bra tråkigt att umgängest skall vara så trögt i Christianstad i vinter, det vore ändå en distraction om Pappa ibland vore borta och spelte sitt lilla parti men om jag [var] i Pappas ställe skulle jag bjuda några bekanta till mig ibland och göra mitt parti hos mig sjelf.

Bara ett år senare kom nästa barn till världen. I oktober 1832 föddes sonen Axel på Krapperup. Excellensen berättar om hur han vid barndopet i början av november fann Hedda *ovanligt rask och frisk både till själ och kropp, hon var riktigt munter och glad*. Munterheten höll i sig. I december 1832 skrev Gustav De la Gardie om sin kusin att hon var *alldeles rask och lika glad som då hon var 15 år*. Våren 1833 fortsatte han att rapportera om hennes hälsa, och det var bara positiva omdömen, hon var *frisk och rask, glad och munter, och alldeles rask och vid ett briljant humeur*. Däremot blev Gustaf De la Gardie själv svag och sjuk, och han avled i juli 1833 några dagar före sin 33-årsdag. Även på Krapperup utspelades en dragkamp mellan liv och död under den senare delen av detta år.

”PÅ KRAPPERUP ÄR TILLSTÅNDET ÄNNU GANSKA BETÄNKLIGT”

Hedda, som var gravid för tredje gången, drabbades på sommaren 1833 av en *gastrisk åkomma*, som ledde till en för tidig förlossning i början av september. Barnet dog inom ett dygn, och det var nära att också Hedda miste livet. Hon klarade krisen och återhämtade sig sakta, men drabbades under hösten av komplikationer som höll henne sängliggande i över sju månader. Baronens själv insjuknade i oktober 1833 i ”nerffeber”, det vill säga tyfoidefeber, och låg till sängs i flera veckor, efter att till en början försökt vara tapper och hålla sig uppe. Grannen Marianne von Saltza skrev i slutet av oktober att Hedda såg ut som döden, var helt oigenkännlig och led *grusligt av bölder på lefvern som bulnar och går håll utvärtes*. Gyllenstierna var vid hennes besök inte sängliggande, hon skrev att han *sträfvat riktigt manligt men ser och förskräcklig ut*.

Inte bara sjukdomar härjade på Krapperup, även baronens affärer började bli ansträngda igen, vilket knappast gick att dölja för omgivningen. En annan av de adliga grannarna, greve Fredrik Posse på Hjelmshult, försökte i november att ge Gyllenstierna goda råd vilket inte var så lätt eftersom han hade mycket bestämda uppfattningar. Återigen är det grannen Mariannes rapporter som berättar för oss hur det stod till: *Gyllenstiernas lynne är grufveligt nedtyngdt, han grubblar nu oupphörligen på sina affärer, hvilka lär vara bra oroande, Possen var där för några dagar sedan, och talade med honom, men han står så fast i sina egna idéer att han är svår att hjälpa*. Posse besökte åter de sjuka makarna i början av december och skrev sedan till Jakob De la Gardie: *På Krapperup är tillståndet ännu ganska betänkligt. Gyllenstierna är temmeligen bra men Hedda snarare sämre än hon varit, humeuret synes åter börja lida*.

Gyllenstierna tillfrisknade sakta under senhösten och vintern. Under sjukdomstiden när han levde isolerad och hade gott om tid att fundera och reflektera såg han till sin fasa att hans affärer försämrats ännu mer och nu var en ren katastrof. Skulderna hopade sig, och i ett långt och känslösamt brev till svärfadern skrivet i början av 1834 redovisar han orsakerna.

Att jag, som var född till mycken förmögenhet, kommit i denna förtviflade ställning, har jag visserl. på mångfaldigt sätt förskyllt, men hufvudsakligen tillskrifver jag det 3ne orsaker. Först att jag bröt det löfte jag på min Sal fars sotsäng på hans begäran gaf honom, att före fyllda 25 år icke utan på min Mors tillstyrkan

lemna min borgen. Till min olycka höll jag ej detta löfte. För det andra hushållade jag i början jag kom på egen hand ganska öfvermodigt, tyckande mig hafva så mycket, att det nog skulle räcka. Också lät vår Herre mig göra det ena dåragtiga företaget efter det andra, mig till stor förlust. Och för det tredje, när jag då slutl. såg, att mina företag misslyckades och ledde rakt till fördärf, fällde jag då modet och fick tillika en sådan leda, ja fasa för affärer, att jag helt och hållet kastade mig i händerna på andra och ingen ting sjelf bestyrde, icke besinnande vår Herres dom till den fallna människan, 'i ditt anletes svett skall du äta ditt bröd.' Således genom brott mot ett löfte, som bort vara mig heligt, genom öfvermod och bristande omtanke, samt slutligen genom misströstan och overksamhet har jag arma människa kommit derhän, att endast Guds underbara hjälp synes kunna rädda mig. Under min långvariga sjukdom, då intet störde mig och ingen förströelse gafs, har jag noga öfvertänkt allt detta, som jag nu så i korthet som det varit mig möjl meddelar min goda Pappa. Jag tycker mig känna en lättnad genom denna bigt, ehuru den tyvärr säkert förorsakar Pappa många svåra bekymmer.

Den katastrofala situationen hade skapats av många mindre och några stora skulder, bland annat till svågern Nils Rosenstierna och till dödsboet efter grosshandlare Wong. Frans Wong var en dansk köpman som lyckats i affärer och köpt den lilla herrgården Hildesborg norr om Landskrona. Att ett adelsgoods övertogs av en ofrälse och att en ädling behövde sätta sig i skuld hos en grosshandlare var tecken på att tiderna var på väg att förändras, även om ståndssamhället fortfarande föreföll stabilt. Gyllenstierna var inte heller ensam i sin sits som skuldyngd adelsman. Hans svåger Toll hade också urusla affärer och hade till och med gjort konkurs. Svärfadern De la Gardie hjälpte åtskilliga släktingar och grannar i affärsangelägenheter, och en av beståndsdelarna i de adliga nätverken var en ständig cirkulation av ekonomiska åtaganden mellan släktingar och vänner. Bland de mindre skulderna fanns obetalda räkningar för vin som Jakob De la Gardie köpt för Gyllenstiernas räkning. Han skrev till excellensen i januari 1834 och urskuldade sig, efter att först ha beskrivit hustruns sjukdom och svåra plågor av en varande tarmböld.

Med djup blygsel och nedslagenhet anhåller jag aldrig ödmjukast, att min Farbror tänkes vara nådig förlåta, det jag ännu icke liquiderat min skuld för vinet. Medvetandet af denna uraklåttenhet har länge dagl. plågat mig och

Excellensen Jakob Gustaf De la Gardie med Frimurordens alla hederstecken, målad av C.V. Nordegren 1842. Frimurarorden, Stockholm. Foto: Lars Gustafsson.

beklagl. har det hittills icke varit mig möjligt fullgöra denna pligt. Flerfaldige motgångar och bekymmer hafva nedtryckt mig, mer än jag det kan beskrifva. Det förflutna året var för mig mörkt, Herren gifver att detta varde ljusare

Nils Christoffer Gyllenstierna såg framför sig en förestående "cession" – i princip detsamma som konkurs, som skulle innebära att fordringsägarna skulle ta över hans egendom. Svärfadern bad om kompletterande uppgifter om ekonomin, men Gyllenstierna satt fast i ett inferno av skuldsedlar, borgensåtaganden, in-teckningar, pantbrev, reverser och räntor, och hade dåliga insikter i vilka intäkter som godsen och alla underlydande arrenden gav. Det var en tid då penningekonomin levde sida vid sida med naturhushållningen. Inkomster kunde bestå av fisk och säd, medan utgifter fick betalas med kontanta medel, även om det finns exempel på hur räkningar kunde betalas med egenproducerat brännvin. Gyllenstierna hade börjat nyttja det framväxande bankväsendet, men det var främst hos olika privatpersoner som Rosenstierna och Wong som han hade sina skulder. Svärfadern föreslog genast åtgärder, en plan för skuldernas avbetalning borde göras och det som han rekommenderade var att man borde ansöka om tillstånd för försäljning av avlägsna hemman i Halland och Bjäre härad. Det skulle inte påverka det stora jordinnehavet mer än marginellt, och det var ändå förenat med avsevärda besvär att driva in arrendena från dessa. Dessutom tyckte De la Gardie att Gyllenstierna borde se till att hålla humöret uppe: *Uppkalla därför alla dina krafter, använd all den verksamhet som din ålder och ditt goda förstånd lämna dig, låt ej ditt mod sjunka.*

Baronen var tacksam för svärfaderns agerande, men det han såg framför sig var ett omöjligt val mellan två alternativ, "cession", eller att delar av Krapperrups ägor såldes. Han ryste inför båda alternativen, och som den vältränade brevskrivare han var uttryckte han sin vanda:

För min goda Pappas ömma deltagande i mina svåra affärsbekymmer får jag af hjertat betyga min innerliga tacksamhet, äfvensom för att Pappa vill skona mig från de förebråelser jag känner mig så väl hafva förtjenat. Då allt hvad jag i ekonomiskt afseende mig företagit, slagit så illa ut, kan jag naturligtvis ej annat än högel. misstro mig sjelf. Jemväl inser jag, att den ångest hvaruti jag nästan oafbrutet en lång tid befunnit mig, måste göra mig alldeles oskicklig, att se saker annorlunda, än från deras mörka sida. [...] Jag kan nog föreställa mig obehaget

af det första alternativet, men det senare synes mig lika förstörande för all jordisk lycka, äfven i den händelse det kunde med mer än påräknad framgång utföras. Jag har lupit in uti en irrgång, hvarutur jag ingen väg kan finna. Åt hvilket håll jag vänder mig möter vanära och brott och olycka. I ena fallet Maka, barn i brist och nöd, creditorer bedragna, i det andra förbannelse som hotar dem hvilka äro sina föräldrar ohörsamma, stöld emot barn och fränder, födda och ofödda; i båda samvetsagg och vanära och sorg för anhöriga och vänner. Hvilket val! Och likväl måste jag välja. Options förmågan är till och med i sådana fall en tillökad olycka. Man underkastar sig heldre ett enda oundvikligt fördärf, än väljer mellan 2. Ja Gud ingifve mig hvad jag bör göra, ty sjelf har jag intet annat än det tjockaste mörker.

På detta svarade den mer rationelle De la Gardie: *Du ser saken, bästa Gyllenstierna, mera mörk än den verkligen är.* Gyllenstierna plågades svårt av de olägenheter som han utsatte sina närmaste för, både levande, döda förfäder, och kommande generationer. Han såg fideikommisset *som en deposition i min hand*, och han ansåg sig inte ha rätt att agera på ett sådant sätt att det förminskades. Det skulle enligt hans resonemang vara ett brott både mot det fjärde och det sjunde budet. Svärfadern hade en mindre idealistisk och mer realistisk syn på situationen. Han påminde Gyllenstierna att det inte bara var fideikommissets och därmed äldste sonens välstånd han hade att tänka på, han borde också se till att de andra barnen [varav två ju var De la Gardies barnbarn] också så småningom skulle få del i ett arv. Baronens mor Antoinetta von Kochen var också hon klarsynt och skrev till greven om sin sons *oförmåga att sjelf handhafva och sköta affairer*. Hans närmast patologiska ovilja mot att ansöka om försäljning av perifera delar av Krapperrups marker med hänvisning till sina skyldigheter som innehavare av ett fideikommiss kallade hon *fördomar*.

De la Gardie vistades i Stockholm våren 1834 för att närvara vid riksdagen och träffade också Rosenstierna för att finna lösningar som skulle bli rimliga för alla parter. Denne lovade att avstå från kravet på betalning av skulden, bara räntorna betalades, och han påpekade att han hoppades att detta skulle leda till att han *herefter ordentligare än hittills behandlades*. Svärfadern vände sig även till Gyllenstiernas tidigare rådgivare von Seth och försökte förmå denne att åta sig att handha Gyllenstiernas ekonomi, och skrev till honom: *Oagtadt flera bref har jag ej kunnat få af G de uplysningar jag begärt, måhända känner han*

sjelf så litet sina affairer att han ej kan åstadkomma dessa upplysningar. von Seth ville dock inte åta sig uppdraget, dels på grund av egna personliga sorger, men också därför att han fann det lönlöst när Gyllenstierna var så fullkomligt låst vid tanken på att inte sälja något av fideikommisset.

Ett radikalt sätt att lösa många av de ekonomiska bekymren skulle vara att sälja Frösåker, men detta ville varken Gyllenstierna eller hans mor tillgripa. Skulden till kusinen och svågern Rosenstierna bestod till största delen av en in-teckning i Frösåker och han kunde tänka sig att köpa denna egendom, som varit i hans morfars ägo. Gyllenstierna såg mitt i eländet en fördel med att förlora sina förfäders egendom på detta sätt, [...] *mycket hellre säljer jag det inom börd än utom.* Det var bättre att det gamla Gyllenstiernska godset fortfarande skulle ägas av en ur frälset än att någon borgerlig person skulle bli ägare.

Långa och välformulerade brev utväxlades mellan baronen, hans mor och hans svärfar våren 1834. De flesta av dessa har försvunnit, men i Maltesholmsarkivet finns flera av Gyllenstiernas brev, samt några utkast till svar från landshövdingen. Det är nu inte något bevis för att brev med just de formuleringar som finns i utkastet verkligen nådde Gyllenstierna, utan källvärdet är ett annat; i utkastet avspeglar sig måhända svärfaderns spontana tankar till mågen, som sedan friserades i ett renskrivet brev. De la Gardie uttryckte sig tydligt, för att inte säga skarpt gentemot sin svärson, men ändå alltid med konstruktiva förslag och instruktioner om vad som skulle göras. Baronen vred sig som en mask och radade upp alla möjliga argument med hänvisning både till sin familjs väl och ve och till passande bibelcitater, men till sist tvingades han acceptera det rådande läget. Det var faktiskt inte han som hade den yttersta beslutsrätten om försäljning av delar av Krapperup. Så länge modern var i livet var det hon och inte sonen som var dess rättmätiga ägare. *Fideicommisset tillhör henne, må hon så ensam besluta om dess öde,* skrev han våren 1834. Och ingenting var enkelt för honom. Den ekonomiska rådgivaren von Seth avled sommaren 1834, vilket gjorde inte minst svärfadern De la Gardie djupt bedrövad. Hans insatser under 1834 gjorde dock att situationen blev kontrollerad, även om nya kriser ständigt väntade.

”NU TYCKER JAG MIG ÄFVEN BLIFVA BÄTTRE TILL SINNES”

Under den tunga hösten 1833 hade Gyllenstierna få tillfällen att tänka på vetenskapen. Ett par dagar efter att han i januari 1834 skrivit till sin svärfar och bekant hela sin katastrofala ekonomi skrev han till Sven Nilsson och beklagade att han inte kunnat ägna sig åt något samlande. *Något intressant fynd af fiskar eller andra naturalier har jag på länge icke gjort. Också har både min hustrus och egen sjuklighet betagit min ledighet, att sysselsätta mig med sådana efterspaningar.* Till Nilsson nämnde han dock ingenting om sina dåliga affärer, som hölls inom familjen. Men att Gyllenstierna var en iakttagande naturvetenskapsman kom till uttryck på många sätt. De långa brev han skrev till sin svärfar i början av 1834 innehåller naturalistiska beskrivningar av Heddas fistelsår och varande tarmbölder som är forskande och analyserande, det är en vetenskapsman som håller i pennan.

Hvar min stackars hustru fått sitt myckna onda ifrån vet jag visst icke, men sannolikt synes mig att början dertill varit hörande samlingar, som fastnat i tarmcanalen, att deraf inflammation i den ena tarmen uppkommit, som slutades med separation och böld, att under hennes genom sjukdom och barnsäng afmagerade tillstånd lefvern blifvit tryckt, hvarigenom den [...] slutligen äfven bulnade, samt att dessa båda bölder, dels genom att draga en mängd vätskor åt det hållet och dels genom varets smittande egenskap allstrat de flera bölder emellan hull och skinn, som tid efter annan uppkom mit i de förras grannskap. Hvad tarmbölden beträffar, har Dr Schagerström sagt mig, att inflammationens öfvergång till bulning väl genom bruk af en mängd iglar kunnat förekommas, men att både han och Prof Wieslander sunnit Hedda för svag att kunna tåla en bloduttömning, som i deras tanka då trol hade dödat henne.

Under 1834 tillfrisknade Hedda sakta. I början av april skrev Gyllenstierna att hon sedan några dagar inte längre kände några plågor, såren och bölderna hade slutat vara och läkte, och hon var förmögen att sysselsätta sig med olika handarbeten. När grannen Marianne von Saltza kom dit i slutet av april fann hon Hedda uppe ur sängen, halvliggandes på en soffa, stickandes på en strumpa. Vid ett besök i juni möttes Marianne av Hedda själv i salen, *På eftermiddagen gjorde hon hela touren genom parken med oss, och kände sig så glad och lycklig att åter vara nästan frisk.* Gyllenstierna såg äfven lugn och

frisk ut. Sommaren 1834 vistades Hedda en tid på Ramlösa. I slutet av året hade hon blivit så starkt att hon kunde lämna Krapperup för olika tillställningar, som i mitten av december då hon och baronen var på Rosendahl och i Kropps kyrka för att följa en medlem ur släkten Bennet till grav. De läkare som besökte Hedda på Krapperup arbetade med en säregen blandning av folktro och huskurer, tillsammans med en för oss igenkännlig medicinsk vetenskap. Blodiglar och åderlåtning användes som ett universalmiddel, och ett par sommarveckor vid en brunnsort ansågs också som ett botemedel mot det mesta. Bruksläkaren vid Höganäsbolaget doktor Gillman, som regelbundet undersökte Hedda, föreslog fotbad mot att hon nära ett och ett halvt år efter förlossningen 1833 inte återfått sin menstruation. Vad som kanske var värre var att Hedda nu inte bara var nedstämd och på dåligt humör, hon led av mjältsjuka – det vill säga depression.

Jag frågade honom [doktor Gillman] hvad som var att göra i afseende på den uteblifna menstruationen. Han ordinerade fotbad, men det hade redan flera gånger förgäfvos blifvit brukat. Han sade att mjältsjukan kunde lika så väl vara en orsak till, som en följd af oordningen i reglerna.

I februari 1835 skrev Hedda till sin far om sin fysiska hälsa, som hade förbättrats, och sitt sinnestillstånd: *Nu tycker jag mig äfven blifva bättre till sinnes, men jag har så svårt skriftil. uttrycka mina tankar.* Men både hon själv och olika personer i omgivningen använde under 1835 återkommande ordet mjältsjuka för att beskriva det sinnestillstånd som hon befann sig i.

Koffertfisk från Gyllenstiernas fiskkabinett. Zoologiska museet i Lund. Foto Lars Lundqvist.

”HENNES JEMNA SINNE VERKAR SÅ GODT PÅ MIG”

Inte heller baronen var särskilt munter, och han plågades av sina affärsbetyggar och av sin egen obeslutsamhet. I ett brev till svärfadern i februari 1835 beskriver han träffsäkert sin situation med egen beslutsvända och hustruns melankoli.

Heddass helsa är verkl. betyd. förbättrad på en tid. Nu mera yttrar sig hennes mjältsjuka icke i annat än en stor indecision i nästan allt hvad hon företager – och som jag, icke utaf mjältsjuka och kanske mindre af naturanlag, men genom de många dåraktiga beslut jag tagit, också har ganska svårt att besluta mig, så kan Pappa lätt finna, att när vi öfverlägga om någonting, föga blir afgjordt.

Gyllenstierna fick viss stimulans genom sina vetenskapliga studier och kontakter, och han önskade att Hedda oftare skulle få besök av syskon och vänner eftersom det tydligt livade upp henne: *När hon har känningar af mjältsjuka, skulle det lätta humeuret och derigenom äfven hafva ett godt inflytande på hennes helotillstånd i allmänhet.* I Höganäs fanns dock en person som hade ett gott inflytande över den deprimerade grevinnan, Fredrika Gram, änka efter disponenten Gram vid Höganäsbolaget. I februari 1835 skrev Hedda om hur hon varit på besök hos *den beskedliga fru Gram* och att hon mådde bra i hennes sällskap. *Hennes jemna sinne verkar så godt på mig att jag snart tänkes göra om den visiten.* Hon uttryckte också hur våren och den tilltagande grönskan var välgörande, och ibland var hon ute och promenaderade, eller tog en åktur i vagn. I mars 1835 skrev hon: *Det är ett bra ombyttigt väder som vi hafva, då det är vackert profiterar jag deraf och promenerar i vagn eller till fots, och i dag har jag riktigt gjordt det med nöje.*

På sommaren 1835 blev det lite tätare med besök på Krapperup, eftersom flera släktingar och vänner som skulle till Ramlösa kom på besök, och även Kullaberg lockade många. Heddass bror Pontus var på Krapperup i början av juli och beskrev hur besöket var en glädje för Hedda: *stackars liten hon behöfver väl något uppmuntrande.* Han konstaterade att hennes humör inte var bra, även om det hade förbättrats jämfört med tidigare. Pontus planerade också att återvända till Krapperup när hans nästan månadslånga vistelse vid Ramlösa var över och sedan ville han övertala både Hedda och Gyllenstierna att följa honom med hem till Hviderup: [...] *och skola vi söka förmå Gyllenstierna*

att följa med oss, det skulle säkert göra Hedda godt att komma ut litet och förströ sig.

De dåliga affärerna fortsatte dock. Svågern Rosenstierna som ett år tidigare hade avstått från att få sin in-teckning i Frösåker inlöst aktualiserade våren 1835 åter frågan, eftersom han och den andre svågern Bielke hade för avsikt att tillsammans köpa en egendom i Östergötland. Detta innebar att Gyllenstierna åter måste försöka betala sin skuld till svågern, vilket fick honom att skriva till sin svärfar: *Den som har skuld är sina kreditors träl*. Dock tröstade han sig med den annalkande våren, och skrev i samma brev att han blev vederkvickt av att se den vaknande vegetationen, och han berättade att han funnit en ormbunke som inte iakttagits i Sverige sedan 1760. *Detta gjorde mig ett nöje*. Naturvetenskapen erbjöd en stunds flykt från de ekonomiska bekymren.

För att öka intäkterna var det nödvändigt att hårdare än tidigare driva in arrenden och avgifter från underlydande bönder och torpare. Till detta fordrades en effektiv inspektor. Både Gyllenstierna, hans mor och svärfadern hade tidigare varit mycket nöjda med Krapperups inspektor Patrik Hellstrand, men nu började de alla uttrycka missnöje med honom. I januari 1835 skrev Gyllenstierna att inspektoren blivit *trög, minneslös och långsam*, men i ett annat brev från samma månad var Gyllenstierna mer nyanserad och kallade Hellstrand för den bäste förvaltare han haft. Självkritiskt skrev han också att *jag pålagt honom många omsorger, som det tillhörde mig att själv bära*. På sommaren 1835 slutade Hellstrand sin tjänstgöring hos Gyllenstierna, och svärfadern hjälpte till att hitta en ny inspektor.

Under 1835 påbörjades förhandlingar för ett förnyat arrende för Bjersgård. Det var ett bra tillfälle att se till att Gyllenstiernas inkomster ökades, och svärfadern De la Gardie hjälpte till att bedöma de olika anbud som lämnades. Gyllenstiernas intrasslade affärer krävde också åter en resa till Stockholm och Frösåker. Meningen var först att Hedda skulle följa med, men hennes svaghet gjorde att Gyllenstierna planerade att resa ensam på hösten 1835. Att sitta och skaka i en vagn åtskilliga dygn i sträck var knappast tillrådligt för en som led av invärtes sjukdomar, men tanken på att vara utan mannen i flera månader gjorde Hedda bedrövad. Hon skriver om hur hon en morgon i september blivit så *grusligt ledsen*, men att Gyllenstierna då övertalat henne att åter besöka fru Gram i Höganäs. Besöket där lugnade Hedda.

Som vanligt är jag kommen lugnare derifrån och vill nu på bästa sätt söka uppehålla mitt mod. [...] Fru Gramm satt som vanligt så lung och trevlig i sitt lilla hus, gaf mig en god middag, och sökte prata och uppmuntra mig.

”DEN LJUFVA HVISTELSEN PÅ DET KÄRA MALTESHOLM”

För att slippa vara ensam på Krapperup under Gyllenstiernas frånvaro blev Hedda erbjuden att vistas på Maltesholm med de mindre barnen. Gyllenstierna själv var tacksam över förslaget, han hoppades att *mjeltsjukan tilläfventyrs något kunde skingras*, och Hedda tog också mycket tacksamt emot erbjudandet. Det var inte bara hon och barnen som skulle komma, även tjänstefolk skulle följa med, de äldre döttrarnas guvernant och så två barnpigor. Hedda glädde sig åt vistelsen och skrev: *Jag kan ej säga huru mycket jag gläder mig åt den ljufva hvistelsen på det kära Maltesholm hos mina goda föräldrar*. Även hennes syskon tyckte det var en bra idé att hon lämnade sitt hem för en tid för att få lite omväxling. Systemen Ebba var dock orolig för att Hedda skulle plågas av dåligt samvete för att hon överlät ansvaret för hushållet åt en anställd husmamsell. Den adliga hustruns främsta roll var att föra befälet över tjänstefolket och ha kontroll på förråd

Det kära Maltesholm, Hedda De la Gardies barndomshem.
Foto i Helsingborgs museers samlingar.

och skafferier. Hedda hade ännu efter fem år som gift svårt att reda ut det uppdraget, men den närmaste släkten hade acceptans för Heddas psykiska lidande och för hennes oro över att inte vara förmögen att styra hushållet.

Efter en kort tid på Maltesholm blev Hedda akut sjuk, och avled den 8 november. Dödsorsaken uppges i kyrkoböckerna som okänd, men sjukdomsförloppet måste varit mycket hastigt, för två dagar tidigare hade De la Gardie skrivit brev till Heddas bror Magnus med lugnande besked om hälsotillståndet. Gyllenstierna befann sig i Stockholm, och det kom att dröja ett par veckor innan han fick den dramatiska underrättelsen. Han reste genast söderut men först i början av december nådde han Maltesholm. Vid begravningen som hölls i Östra Sönnarslövs kyrka hölls ett tal där det talades om hur Hedda mist sin mor i unga år, och att hon efter detta drabbats av dysterhet.

Och sedan var det lika som ett sorgflor hängt framför hennes lefnads sol, och fördunklat dess glans. Det var ett stilla vemod, som icke alstrades af missnöje med andra människor eller med Guds skickelse, utan af känslor af egen oförmåga att uppfylla lifvets svåra pligter.

”DEN ARME GYLLENSTIERNA”

Omgivningen beklagade den nyblivne änklungen, och de nya bekymmer som han stod inför, både avseende den stundande julhelgen och barnens framtid. Svärfadern lovade att fortsätta hjälpa till med affärerna, meddelade han både Gyllenstierna och hans mor, och inte minst Antoinetta var tacksam över att sonen skulle slippa oro sig för de *pecuniera affairerna*. Svärfadern erbjöd sig också att ta hand om sina två små barnbarn Gustafva och Axel och låta dem stanna på Maltesholm, ett erbjudande som Gyllenstierna tacksamt tog emot. En tid efter begravningen lämnade han Maltesholm tillsammans med sina äldre barn, medan de båda minsta lämnades kvar. Han såg mörkt på sin framtid, och hans skildring av upprottet från de små barnen är rent hjärtskärande läsning.

Jag hoppas lilla Gustafva snart glömde sin bedröfvelse. Det var påkostande skiljas från den lilla ungen, som jag förut icke tilltrorde så mycket förstånd, att hon skulle sörja öfver skilsmessan från systrarna. Axel var leende när vi togo afsked af honom; han förstod icke hvad det betydde. [...] Sjelf går jag, efter en svår

brytning, en dunkel framtid till mötes. Utsigten är mörk, mitt hus förödt, min maka död, barnen förskingrade.

Gyllenstierna reste först till Hviderup och sedan ensam till Krapperup, men fann sitt hem *obeskrifligt tomt och ödsligt*. Grannen Carl Johan Wachtmeister erbjöd honom att bo på Rögle under vintern så ofta han behövde, vilket Gyllenstierna var tacksam för. Julhelgen tillbringades på Silvåkra tillsammans med de sex äldre barnen. Alla var inte lika drabbade av sorg. Gyllenstierna beskrev hur *Barnen roa sig här obeskrifligt*, och Heddas mormor skrev att *man kan ej tänka sig en lyckligare varelse än lilla Ebba Gyllenstierna vid ett julbord*. Pontus De la Gardie hade tidigare i december skrivit till sin far att han inte ville se den ensamma svågern tillbringa vintern ensam på Krapperup. Han erbjöd sig att ta hand om de tre äldsta döttrarna under våren, och han erbjöd också Gyllenstierna att få bo på Hviderup. Därifrån var det nära till Lund där de tre söner skulle tillbringa hela 1836 för att gå i skola. Pontus konstaterade att svågern – *den arme Gyllenstierna* – trivdes i Lund, och där hade han *sysselsättning som rogar honom*, och han skulle få *lite disipation för sina tankar*.

Den dramatiska omvälvningen av Gyllenstiernas liv gjorde att han beslöt att arrendera ut inte bara Bjersgård utan även Krapperup. Under våren 1836 ägnade både Gyllenstierna och hans svärfar sin energi åt att finna arrendatorer, något som understöddes av alla. *Gud gifve Gyllenstierna måtte få Krapperup utarrenderat, ty det synes mig ganska förmånligt för honom som så litet är road af Landthushållningen*, skrev Jakob De la Gardie i april 1836. Underhandlingarna gick fort, och Krapperup arrenderades ut till Johan Sjöcrona. Baronens själv hade bestämt sig för att etablera ett nytt hushåll i en stad och tvekade mellan Lund och Uppsala. I Lund skulle han befinna sig närmare Krapperup, men han bedömde det vara lägre levnadsomkostnader i Uppsala, och därifrån hade han också många ljusa minnen.

Sommaren 1836 tillbringade Gyllenstierna på Krapperup tillsammans med sina sex äldsta barn, men sedan skingrades syskonen. Redan när budet om Heddas bortgång nådde Antoinetta von Kochen i november året innan uttryckte hon sin uppfattning, att barnen som var mellan åtta och sexton år gamla, ännu behövde *modersvård*. Hon menade att en ung guvernant knappast skulle klara den uppgiften, utan ett *äldre fruntimmer af bättre härkomst skulle därtill vara bäst passande*. Medan söner var i Lund våren 1836 hade de

tre döttrarna vistats hos Pontus De la Gardie och hans familj, men det var inte någon varaktig lösning. Antoinetta ville hjälpa sin son genom att ta hand om flickorna, men hennes allt sämre syn gjorde detta omöjligt. Varken hos någon av Heddas syskon eller någon av flickornas fyra mostrar – Wiveka Stures systrar – fanns plats för dem. Detta förargade excellensen Jakob De la Gardie: *bra ogint synes det mig afsalig Wiwikas systrar att ingen af dem vill emottaga dem synnerligen då G vill betala[...]*

Lösningen blev till sist att de båda äldsta flickorna fick följa med fadern och bröderna. Den åttaåriga Ebba – yngst av barnen från det första äkten – placerades sommaren 1836 hos sin moster på Sturefors i Östergötland, och där kom hon att växa upp.

Gyllenstierna bestämde sig till sist för att flytta till Uppsala, och i slutet av året var de flesta arrangemangen klara. Gyllenstierna uttryckte hur han längtade efter resan, han trodde att den skulle göra hans *lynne godt*. I december, efter att sönerns skoltermin i Lund var över, påbörjades resan norrut. I trakten av Krapperup var han saknad. Fredrik Posse på Hjelmshult uttryckte att det varit *högst påkostande* att han inte fått tillfälle att råka Gyllenstierna innan han flyttade. Posse tvivlade också på att grannen skulle komma att trivas i Uppsala: *[...] jag upprigtigt önskar han må trifvas frugtar jag nog ändå att han längtar åter till Skåne*. Dagarna innan jul satt Gyllenstierna på Frösåker och planerade sin budget för det kommande året, och han fasade för de *grofva summor* som han måste ut med. *Det blir under svåra auspicijer jag kommer att göra mitt inträde i mitt nya etablissement*.

Det låg förhoppningsvis en stor portion godhet och tillgivenhet bakom makarna Bielkes beslut att ta emot Ebba, men Gyllenstierna betalade också för henne. För mycket, tyckte landshövdingen De la Gardie, när han på våren 1837 granskade sin mågs utgifter. Han förundrades över att greve Bielke alls ville fodra något av sin olycksdrabbade svåger för att ha den lilla flickan i huset, och han förundrades ännu mer över att Bielke tagit till en summa som enligt landshövdingen vida översteg den verkliga kostnaden. Landshövdingen noterade också hur Gyllenstierna betalat ett helt år i förskott i ett läge när han själv var i svår *knipa för penningar*. Här framträder den godhjärtade Gyllenstierna, som enligt många beskrivningar låtit sig utnyttjas av andra.

”DET ÄR MIG AF HJÄRTAT OKÄRT ATT GYLLENSTIERNA GIFVER DIG BEKYMMER”

I breven från excellensen Jakob Gustaf De la Gardie till brodern på Maltesholm – som på grund av excellensens svårtydda handstil knappt går att läsa i sin helhet – talas det klarspråk om Gyllenstiernas brydsamma ekonomiska ställning, som fortsatte ge hans närmaste fortsatt beråd. I februari 1837 skrev excellensen från Stockholm: *Det är mig af hjärtat okärt att Gyllenstierna gifver dig bekymmer*, och så fortsätter han att berätta att han har haft besök av både Gyllenstierna, Rosenstierna och Toll. Gyllenstierna och Toll hade ömsesidigt beklagat sig över varandra för excellensen, som fortsätter *[det] besanna nu hvad jag alltid förmodat, att det är G som har betydligt att fordra af Tollen*. Excellensen trodde alltså att det var Toll, känd för sina urusla affärer, som hade skulder till Gyllenstierna och inte tvärtom, och kanske var han en av de personer som missbrukat sin svågers godhet och därmed bidragit till dennes ekonomiska bekymmer. Om Gyllenstierna ställde upp ekonomiskt för svågern Toll så bidrog han ju samtidigt till sin enda systems välfärd.

Landshövdingen De la Gardie fortsatte dock att stötta Gyllenstierna, som skrev långa brev från Uppsala där han uttryckte sina vändor och ursäktade sig med att han inte hade någon annan att resonera med som kände till sakernas verkliga tillstånd. I april 1837 skrev han: *Affairsbekymmer förfölja mig som ett hemskt spöke från uppvaknandet till dess jag somnar*. Han försökte dra ner kostnaderna för hushållet, men var tvungen att konstatera att Uppsala var ett dyrt ställe. Han ville också att barnen skulle ha det bra, möjligen hade landshövdingen haft synpunkter på barnens klädkonto när Gyllenstierna skrev: *Barnens klädsel måste vara dyrare här än på landet. De kunna icke vara i hop med andra barn och utmärka sig från dem genom dåliga kläder*.

I januari 1838 avled landshövdingen De la Gardie. Därefter finns det färre vittnesbörd i personarkiven om Gyllenstiernas ekonomi, men uppenbarligen hankade han sig fram. De yngsta barnen Gustafva och Axel växte upp på Maltesholm och fick en ny fosterfar i sin morbror Pontus De la Gardie. Under 1838 minskade Gyllenstiernas hushållskostnader när de båda hemmavarande unga döttrarna Sigrid och Christina skickades till sin moster på Ekhult. Då krävdes det färre pigor och mamseller. Antoinetta von Kochen avled 1840 och trots vissa ansträngningar att behålla Frösåker inom familjen såldes egendomen, och sannolikt stabiliserades sedan Gyllenstiernas ekonomi tillräckligt så att han kunde sova lugnt om nätterna. Han

Landshövdingen i Kristianstads län, Axel Gabriel De la Gardie
avporträtterad av Carl Fredrik von Breda 1803. Länsstyrelsen i Skåne län, Foto Lars Finnström.

fortsatte att bo i Uppsala fram till 1847, då han återvände till Krapperup. Den äldste sonen Carl övertog arrendet. Inte heller han var någon särskilt driftig eller ekonomisk godsägare. Han älskade att syssla med fornforskning, och driften och utvecklingen av godset sköttes mest av andra.

ATT ÖVERMANNA DET TRISTA LYNNET

När Gyllenstierna återkom till Krapperup fortsatte han med sina naturhistoriska studier. Han både utvecklade och summerade sina tidigare insatser. Fisksamlingen skänktes 1850 till Lunds universitet och togs där tacksamt emot av Sven Nilsson, som i sitt författarskap haft stort utbyte av Gyllenstiernas insatser. Ända sedan 1820-talets början när de båda först lärde känna varandra hade Nilsson uppmanat Gyllenstierna att publicera sina rön om fiskar, och när Nilsson år 1852 gav ut sin fiskfauna skrev han i ett brev till sin gamle vän baronen: *Egentligen borde det varit Du som gifvit oss Skandinaviens fiskfauna [...]* Jag har haft den glädjen att på flera ställen anföra Ditt namn och kunnat åberopa Din auctoritet. De rara fiskar som ibland visades upp på Krapperup för adliga gäster var i deras ögon kuriosa, men för vetenskapen representerade de ovärderliga iakttagelser som förde kunskapen framåt. Trots att Gyllenstierna enligt både egen och andras utsago inte var någon särskilt driftig godsägare och trots hans katastrofala affärer fanns en stor acceptans hos omgivningen för hans vetenskapliga intressen, även om det nog gjorde att han blev en udda figur i adelskretsarna. Många av hans ståndsbröder var samlare, excellensen De la Gardie till exempel hade ett av Skånes bästa bibliotek, men Gyllenstierna var så mycket mer vetenskapsman än de andra. Samlandet och samlare har fascinerat många skribenter och forskare. Författaren Fredrik Sjöberg citerar den amerikanske psykoanalytikern Werner Muenstenberger i sin bok *Flugfällan*, som handlar om en insektskännare. Muenstenberger menar att många samlare fördjupar sig i sitt samlande som ett sätt att hålla depressioner på avstånd. Kanske var det så för Gyllenstierna, utan samlandet av fiskar hade kanske det trista lynne som hans dåliga affärer gav upphov till tagit överhanden? I så fall var Gyllenstiernas samlande nyttigt på mer än ett sätt. Den rara fisken – och också Gyllenstiernas botaniserande som inte alls har berörts i den här artikeln men som är väl värt ett specialstudium – hjälpte till att leda tankarna i andra banor när allt såg som mörkast ut. Alla fiskarna i samlingen, både de

rara och de allmänna, har också varit nyttiga för vetenskapen, och utöver ichtyologernas trots allt ganska smala krets står nu ett lärdomshistoriskt symposium och beundrar samlingen liksom Gyllenstiernas adliga grannar och släktingar gjorde redan på 1830-talet. Och ju längre tiden går, desto nyttigare ter sig fisksamlandet. Med tidens flykt infinner sig allt fler infallsvinklar på vad som försiggått på godset under flydda tider. Att få ägna sig åt detta övermannar det trista lynnet.

REFERENSER

Otryckta källor

Stockholm,
Antikvarisk-topografiska arkivet, B.E. Hildebrands samling:
Brev till Bror Emil Hildebrand från Nils Christoffer Gyllenstierna och Per Sporsén.

Lund,
Landsarkivet,

Maltesholms godsarkiv; Axel Gabriel De la Gardies korrespondens serie F1:
Brev från: Sophie Ramel f. Beck-Friis, Hedda De la Gardie, Ebba De la Gardie,
Magnus De la Gardie, Axel De la Gardie, Hans Ramel, Pontus De la Gardie,
Eleonora Ramel, Antoinetta von Kochen, Fredrik Posse, Johan von Seth,
Nils Mauritz Rosenstierna, Henrik Georg af Melin.
Handlingar rörande Gyllenstiernas affärer, serie J1:7

Lunds universitetsbiblioteks handskriftsavdelning;

Samling De la Gardie; Jakob Gustaf De la Gardies korrespondens:
Brev från: Gustaf De la Gardie, Nils Christoffer Gyllenstierna, Marianne von Saltza,
Edvard Fredrik von Saltza, Sophie Ramel f. Beck-Friis, Henrik Georg af Melin, Johan von Seth,
Hedda Gyllenstierna f. De la Gardie,¹ samt Jakob Gustaf De la Gardies brev till
Axel Gabriel De la Gardie.²
Begravningstal över Hedvig Maria Amalia Gyllenstjerna f. De la Gardie.³
Saml. Nilsson: Brev från Nils Christoffer Gyllenstierna till Sven Nilsson.
Saml. Hildebrand: B.E. Hildebrands självbiografi.
Brev från Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér.

Krappereup

Gyllenstiernska familjearkivet
Brev från Sven Nilsson till Nils Christoffer Gyllenstierna
Brev från Antoinetta von Kochen till Nils Christoffer Gyllenstierna.

Litteratur

Christensson, Jakob, *Vetenskapen i provinsen. Om baronerna Gyllenstierna på Krappereup och amatörernas tidevarv*. Atlantis 1999.
Elgenstierna, Gustaf, *Skånska adelns ättartavlor*. Stockholm 1925–1936.
Fahlbeck, Anders, *Ett kvinnoöde i Krappereups skugga*. Gyllenstiernska Krappereupstiftelsen 2006.
Gustavsson, Karin, "Min stora kärlek, för allt hvad fornforskningen rör". *Carl Gyllenstierna, fornforskaren på Krappereup och hans tid*, Gyllenstiernska Krappereupstiftelsen 2003.
L'Estrade, Leif, *Från stenkol och lera till järnpulver. Höganäsbolaget genom två sekler*. Gyllenstiernska Krappereupstiftelsen 2002.
Ranby, Caroline, *Krappereup och skifteslandskapet. Laga skifte och agrar bebyggelseomvandling i Brunnby socken, Skåne 1830–1870*, Gyllenstiernska Krappereupstiftelsen 2006.
Sjöberg, Fredrik, *Flugfällan*, Stockholm 2004.
Ulfspärre, Anna Christina, "Tusen brev på ett år. Landshövdingens och familjefaderns nätverk", *Skånska godsmiljöer, Skånes hembygdsförbunds årsbok 2001*, Lund 2001.

Noter till referenserna

1. Det finns bara ett brev från Hedda De la Gardie till Jakob De la Gardie och det ligger tillsammans med breven från Marianne von Saltza.
2. Bland excellensen Jakob de la Gardies brev till sin bror landshövdingen Axel De la Gardie finns också ett par enstaka brev från Axel De la Gardie till Jakob De la Gardie, bland annat det i texten citerade brevet om dottern Heddas förlovning med Gyllenstierna.
3. Begravningstalet över Hedda De la Gardie har återfunnits i en mapp på UB som har katalogiserats som avskrift av brev från Hedda De la Gardie till Axel De La Gardie.

Gyllenstiernas fiskkabinett innehöll både vanliga och ovanliga fiskar, de flesta fångade i välkända vatten. Här en vitling fångad vid Kullen. Zoologiska museet i Lund. Foto: Lars Lundqvist.